

Prof. dr hab. Jacek Wojnicki

Katedra Systemów Politycznych UW

Recenzja pracy doktorskiej mgr Mariusza Tomaszuka „Geneza i status ustrojowy Prezydencji Bośni i Hercegowiny”, Białystok 2022, ss. 270

Recenzowana praca mieści się w głównym obszarze moich zainteresowań badawczych – problematyce systemów politycznych, w tym ustrojów państwowych państw postjugosłowiańskich. Rozprawa doktorska jest poświęcona ważnemu modelowi ustroju państwa – kolegialnej głowie państwa w „nietypowym organizmie państwowym” – Bośni i Hercegowinie. Stanowi ona istotną płaszczyznę kształtowania instytucji polityczno-ustrojowych współczesnego państwa w kontekście przemian społeczno-politycznych wymienionych w rozprawie – a więc analizy ewolucji i funkcjonowania Prezydencji. W tym sensie praca jest dość nowatorska, wprowadza nowe elementy analizy do nauk prawnych oraz do nauki o polityce i administracji; należy powyższy fakt odnotować z satysfakcją. Praca jest pisana z pozycji dyscypliny nauki prawne oraz nauki o polityce i administracji. Wprowadza nowe wątki do badań nad kształtowaniem oraz funkcjonowaniem współczesnego systemu politycznego, kreowania państwowych instytucji politycznych oraz administracyjnych.

Praca jest dość zwarta, liczy wraz z obszerną bibliografią – ponad 270 stron. Konstrukcja pracy wydaje się być – generalnie - prawidłowa i przemyślana. Rozdziały są - na ogół - skonstruowane w sposób symetryczny, choć rozdział czwarty liczący 25 stron odstaje znacząco nad pozostałymi. Układ poszczególnych rozdziałów – co należy szczególnie podkreślić w tym miejscu -

wynika z przyjętych założeń chronologiczno-problemowych. Rozdziały wieńczą stosowne podsumowania, gdzie jest miejsce na wnioski bardziej ogólnej natury.

Autor dokonał podziału monografii na pięć zasadniczych rozdziałów. W pierwszym omówione zostały kwestie węzłowych - zdaniem Doktoranta – zagadnień dotyczących powstania oraz funkcjonowania państwa jugosłowiańskiego po 1945 roku, w tym szczególnie formowania się ustroju konstytucyjnego FLRJ, a następnie SFRJ. Znalazło się w nim miejsce na ukazanie istoty powstania federacji Słowian Południowych (jesień 1945 roku), specyfiki funkcjonowania państwa federalnego oraz omówienie procesu kształtowania nowych organizmów państwowych na „gruzach” SFRJ. Znalazło się również skrótowe odwołanie do konfliktu wewnętrznego i wojny domowej z początku lat 90-tych XX wieku, co pozwoliło Autorce na uchwycenie specyfiki transformacji postjugosłowiańskiej, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym. Rozdział liczy 38 stron. Jego uzupełnieniem jest rozdział kolejny (stron 48) analizujący układy pokojowe z 1995 roku w Dayton oraz ich wpływ na formowanie się ładu konstytucyjnego Bośni i Hercegowiny. Należy odnotować omówienie kolejnych planów pokojowych dla Bośni, wraz z planowanymi instytucjami politycznymi poszczególnych części składowych przyszłego państwa bośniackiego zamieszkałego przez trzy narody- Serbów, Muzułmanów oraz Chorwatów (czyli tzw. *Jugosławię w miniaturze*, jak określali badacze państw bałkańskich). Nadmienić należy, iż przywołano w nich reprezentatywną literaturę przedmiotu. Struktura pojęciowa jest opanowana na dość wysokim poziomie, choć w recenzowanych rozdziałach także zdarzają się pewne uproszczenia w opiniach i prezentowanych sądach.

Trzeci rozdział– liczący 51 stron– został poświęcony kwestiom ustrojowym konstytucyjnej pozycji głowy państwa w nowym organizmie, wyłonionym w wyniku pokoju z Dayton (listopad/grudzień 1995 roku). Ukazano ich specyfikę społeczno-polityczną, przywołano postanowienia konstytucyjne w

zakresie władzy wykonawczej (szczególnie odnoszące się do instytucji Prezydencji), uwzględniając kwestie wyborów i kadencji oraz uprawnień konstytucyjnych (w tym również pozakonstytucyjnych – istotnych w badanym zakresie). Poddano również wnikliwej i szczegółowej analizie kwestie relacji Prezydencji zarówno z innymi organami państwowymi, jak i częściami składowymi – Republiką Serbską oraz Federacją Muzułmańsko-Chorwacką. Kolejny rozdział omawia natomiast kwestie praktycznych aspektów funkcjonowania Prezydencji. Liczy on – jak już uprzednio wskazano – zaledwie 25 stron. Do niego wnoszę najwięcej uwag z pozycji recenzenta. Jest on po pierwsze; zbyt krótki i nie dość szczegółowy w swojej analizie naukowej. Po wtóre: zabrakło w nim odniesienia do doktryny i teorii prawa konstytucyjnego – przede wszystkim w ramach badaczy z Bośni, ale i innych państw postjugosłowiańskich czy europejskich. Mamy tylko do czynienia z ukazaniem uprawnień konstytucyjnych oraz pozakonstytucyjnych w wymiarze praktycznym, jednakże bez głębszej analizy prawnej i politologicznej. Należy zatem wskazać, iż ukazanie szersze i bardziej wnikliwe aspektu praktyki konstytucyjnej instytucji politycznej stanowiłoby sporą wartością dodaną, ukazując realny wymiar przywództwa politycznego realizowanego przez Prezydencję (albo jego realnego braku, ale to należałoby wykazać w sposób bardziej wnikliwy i dogłębny). Rozwinięciem analiz prezentowanych w rozdziale wcześniejszym jest rozdział piąty, liczący 52 strony. Analizuje on system rządów ukształtowany w państwie bośniackim na tle klasycznych modeli rządów w państwach współczesnych (przede wszystkim europejskich). Ukazano cechy charakterystyczne modelu parlamentarnego, prezydenckiego, pośrednich ze szczególnym odniesieniem do modelu konfesjonalnego oraz konsensualnego (porównywanym np. z Konfederacją Szwajcarską czy współczesnym Libanem). Za interesującą należy uznać analizę okrojowania konstytucji z Dayton, choć osobiście uważam ją właśnie za ten typ aktu konstytucyjnego we współczesnej Europie. Wnikliwe analizy modeli ustrojowych wskazują na występowanie w Bośni i

Hercegowinie nietypowego modelu – konsocjonalnego, parlamentarno-gabinetowego z silnymi przesłankami konfesjonalnego. Tę część przedłożonej dysertacji oceniam najwyżej pod względem wpływu na dyscyplinę naukową.

Praca poprzedzona jest wstępem rozciągającym się na 8 stronach. We wstępie znajdujemy wszystkie wymagane elementy przywoływanej części pracy – mamy szczegółowo zarysowane wprowadzenie do obszaru problemowego, jednocześnie zbyt pobieżnym odwołaniem do dotychczasowej literatury przedmiotu (odnoszącej się do systemów politycznych państw postjugosłowiańskich, ze szczególnym odniesieniem do ewolucji form państwowości i formowania ustroju politycznego BiH). Dodatkowo wskazano w sposób dość wyraźny motywy podjęcia tematu badawczego oraz problem badawczy wraz ze szczegółowym celem rozprawy. Pozytywem jest wyraźne ukazanie hipotez badawczych omawianej rozprawy. Wydaje się, iż cztery hipotezy badawcze można przekształcić w bardziej zasadne pytania badawcze. Autor pisze, iż zadaniem pracy jest „omówienie jednego z zagadnień odnoszących się do systemu politycznego BiH, a mianowicie kolegialnej głowy państwa, które ze względu na jego specyfikę nie zostało omówione dotychczas w sposób nazbyt kompleksowy” (s. 6 i 7). Interesujący problem badawczy odnosi się do konsekwencji – zarówno politycznych, jak i ustrojowych – zastosowania przywołanego modelu Prezydencji oraz wynegocjowanej koncepcji formy współczesnego państwa bośniackiego. Rozwinięciem tych wątków były kwestie funkcjonalności (czy raczej dysfunkcjonalności – przyjętych rozwiązań ustrojowych we współczesnej BiH). Cezury czasowe nie zostały jednocześnie ustalone dość rzetelnie i poprawnie – fragmentarycznie uzasadniono je we wstępie pracy. Wysoko należy ocenić fragment odnoszący się do wyboru metod i technik badawczych. Nie znalazło się w nim jednak odwołanie do stosownej literatury przedmiotu w zakresie metodologii oraz uzasadnienie potrzeby wyboru stosownych metod badawczych.

Zakończenie rozprawy rozmieszczone na pięciu stronach w sposób dość konkretny odnosi się do stawianych założeń badawczych, ale jednocześnie nie pozwala Doktorantowi na przedstawienie – w sposób szerszy - własnych sądów wywodząc je z prezentowanych uprzednio analiz. Jest to zatem bardziej syntetyczne streszczenie wcześniejszych wywodów mgr Mariusza Tomaszuka.

Autor dość zgrabnie i wiarygodnie wskazał na wątek kluczowy oraz poboczny swoich rozważań. Recenzowana praca może być umieszczona w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauk prawnych, w tym również nauk o polityce. Należy podkreślić, iż omawiany doktorat nie jest tylko utworem czysto deskryptywnym (co najczęściej się zdarza w naukach społecznych oraz humanistycznych), ale do silnych jego stron należą elementy praktyczne oraz analityczne. Szczególnie są one zauważalne w rozdziałach 4 i 5. Wymienione fragmenty dysertacji doktorskiej oceniam najwyżej. Świadczą one bowiem o sporych pokładach erudycyjnych Doktoranta, wystawiając mu w przedmiotowym zakresie pozytywne świadectwo. Jak wspomniałem już, pewien niedosyt budzi jedynie analiza zamieszczona w rozdziale czwartym. Zabrakło również pewnej krytycznej analizy przywoływanych poglądów badaczy z prawa konstytucyjnego czy ustrojoznawstwa. Z prezentowanymi poglądami nie zawsze trzeba się zgadzać, czasami należy podejmować twórczą ich krytykę.

Język wywodów jest dość przejrzysty, a zarazem dynamiczny. Najbardziej statyczny język opisu znajdujemy w pierwszym i drugim rozdziale, przy omawianiu kolejnych aktów normatywnych oraz ewolucji systemu rządów w Jugosławii po 1945 roku, ze szczególnym uwzględnieniem zmian ustrojowych po 1990 roku (tj. w ramach państwa bośniackiego oraz kolejnych planów pokojowych dla tego regionu bałkańskiego z połowy lat 90-tych XX wieku). Na podkreślenie zasługuje równocześnie fakt, iż Doktorantowi – na ogół- udało się skutecznie uniknąć żargonu publicystycznego, co stanowi istotną „wartość ujemną” w pracy naukowej, a szczególnie - awansowej. Przywoływane założenia

cząstkowe na ogół znajdują potwierdzenie w podnoszonych argumentach. Pewna uwaga odnosi się do kwestii metodologicznej – brak szerszego odwołania do literatury przedmiotu we wskazanym zakresie.

Mam jednakże kilkanaście uwag formalnych odnoszących się do prezentowanych wywodów. Po pierwsze: Doktorant zamiennie posługuje się terminem „państwo” oraz „kraj”. W pracy z zakresu nauk prawnych oraz nauki o polityce i administracji powinien wskazać na rozróżnienie terminologiczne obu definicji. W naukach historycznych i geografii przywołuje się z reguły kategorię „kraj”. Tymczasem w naukach prawnych oraz nauce o polityce nie stanowią one synonimów. Bardziej zasadne jest używanie tego pierwszego pojęcia wyrażającego „polityczną organizację społeczeństwa” oraz „podmiot w relacjach międzynarodowych”, szczególnie w omawianych modelach ustroju społeczno-politycznego i administracyjnego. Po drugie: Doktorant omawiając ewolucję państwa jugosłowiańskiego po 1918 roku pomija dwa ważne momenty wspomnianego procesu – połączenie Czarnogóry z Serbią (listopad 1918 roku) oraz powołanie banowiny chorwackiej w sierpniu 1939 roku – obejmującej również ziemie Bośni i Hercegowiny (kolejna odsłona konfliktu ludności muzułmańskiej z Serbią i Chorwacją). Po trzecie: w pracy jest kilka istotnych błędów merytorycznych: nie istniało państwo o nazwie Federacyjna Socjalistyczna Republika Jugosławii, tylko SFRJ. Rząd Tymczasowy pod kierownictwem J. Broza powołano w marcu 1945 roku, a nie w 1943 (wtedy powołano AVNOJ, namiastkę władzy wykonawczej). Z kolei Slobodan Milošević został wybrany prezydentem Serbii w grudniu 1990 roku (a nie w 1992 roku). Po czwarte: pomijano konstytucje republikańskie Bośni i Hercegowiny w ramach państwa jugosłowiańskiego (kolejne z 1947, 1963 oraz 1974), które wprowadzały nowe rozwiązania ustrojowe i ustanawiały konkretne instytucje polityczne. Po piąte: wydaje się niepotrzebne dwukrotne przywoływanie cech charakterystycznych poszczególnych modeli ustrojowych – uwaga powyższa

odnosi się do rozdziału V, analogicznie - części pierwszej tego rozdziału, a potem drugiej (s. 210, 215, 218, 220 oraz 223). Szóste: przy analizowaniu zagadnienia ustrojów politycznych państwa jugosłowiańskiego zabrakło odwołania do klasycznych prac – np. E. Mizerskiego. J. Ciemnińskiego, nie wspominając już o piszącym te słowa (pierwsze analizy ustrojów państw postjugosłowiańskich – *Przeobrażenia ustrojowe państw postjugosłowiańskich 1990-2003; Proces nstytucjonalizacji przemian ustrojowych w państwach postjugosłowiańskich. Oraz System konstytucyjny Serbii i Czarnogóry*). Poza tym zabrakło odwołania do klasycznego opracowania odnoszącego się do struktury ludnościowej państwa jugosłowiańskiego oraz jego prawnych sukcesorów – Piotr Eberhardt. Nie wiadomo z jakich przyczyn Autor zapisuje nazwę organu władzy wykonawczej w BiH z małych liter – zamiast w wersji poprawnej „Rada Ministrów”. Autor stosuje również dwa zapisy na nazwę oficjalną tzw. Trzeciej Jugosławii (lata 1992-2003)- bowiem stosuje nomenklaturę Federalna Republika Jugosławii i Federacyjna Republika Jugosławii (przy czym bardziej poprawna wydaje się ta druga). Poza tym analizując występowanie modelu semiprezydenckiego wskazuje się na przykład Finlandii, bez informacji o zmianie ustroju przywołanego państwa przeprowadzonej w 2000 roku w kierunku klasycznego modelu parlamentarnego. Dodatkowo w skład Prezydium SFRJ (zgodnie z regulacjami z 1974 roku) wchodziłi przedstawiciele republik i okręgów autonomicznych (a także przewodniczący Związku Komunistów Jugosławii-SKJ, kluczowej organizacji politycznej w titowskiej federacji). Po siódme: czasami zdarzało się Autorowi stosowanie zwrotów natury bardziej publicystycznej – „wydanie komunizmu w wersji Tito” (s. 20), rozumiem, że przeprowadzone badanie naukowe dotyczy ustroju politycznego, a nie ideologii politycznej. Czyli mowa powinna być raczej o „systemie komunistycznym”, albo „opartym na ideologii komunistycznej”. Ósme: niepełny przypis (pomyłony inicjał imienia) nr 593 (s. 206). Nieczytelna kompletnie tabela nr 7, przeklejona zapewne z innego opracowania (s. 207).

Strona formalna pracy również nie budzi poważniejszych zastrzeżeń, Doktorant często stosuje przypisy i to nie tylko takie, w których odwołuje się do przywoływanej literatury, ale również te, w których zamieszcza dodatkowe informacje, niepasujące do głównego wątku prezentowanej analizy. Świadczą one o gruntownej wiedzy politologicznej mgr Mariusza Tomaszuka, wystawiając mu w tym zakresie dość dobre świadectwo. Warto podać w tym miejscu, iż łączna liczba przypisów wynosi 627. Należy również odnotować staranność przy przygotowaniu licznych tabel i wykresów.

Bibliografia zgromadzona i wykorzystana w rozprawie jest bardzo bogata i reprezentatywna dla analizowanego zagadnienia. Doktorant zgromadził liczne akty prawne, materiały o charakterze źródłowym, monografie i opracowania naukowe, rodzime, jak i zagraniczne (przede wszystkim w języku angielskim i poszczególnych narodów jugosłowiańskich). Obejmują one ponad 30 stron znormalizowanego druku. O staranności Doktoranta we wspomnianym zakresie świadczy również pogrupowanie bibliografii na kilka części merytorycznych – wedle wskazanego powyżej klucza problemowego. Pewne zastanowienie budzi kwestia przywołanej bibliografii, rodzi się bowiem pytanie – czy jest to bardziej literatura problemu czy literatura pracy. Nie wszystkie publikacje zawarte w bibliografii znajdują bowiem swoje odwołania zarówno w konkretnych przypisach, jak i treści głównej rozprawy. Należy odnotować fakt szczególny: Zabrakło odwołania do konstytucji Jugosławii, które z wyjątkiem 1931 roku ukazały się w przekładzie na język polski (np. *Nowe Konstytucje*, red. J. Makowski z 1925 roku, *Nowe konstytucje państw europejskich*, red. L. Gelberg z 1949 roku oraz *Konstytucje europejskich państw socjalistycznych*, red. A. Burda z 1967 roku). Dodatkowo należy wspomnieć, iż P. Osóbka opublikował również pracę o parlamencie Bośni i Hercegowiny w serii: *Parlamenty państw świata*, nakładem Wydawnictwa Sejmowego.

Powyższe uwagi krytyczne w niczym nie umniejszają wagi prezentowanej monografii naukowej. Jej Autor – w zdecydowanej większości – sprostął podjętemu przedsięwzięciu, zaprezentowana analiza jest dojrzała i kompleksowa, uniknięto języka publicystycznego i rażących uogólnień. Elementy analizy i syntezy przeważają nad opisem. Recenzowana rozprawa mgr Mariusza Tomaszuka prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata oraz jego umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedmiotem dysertacji doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Zgodnie z ustawą z dnia 20 lipca 2018 roku -Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2022, poz. 574) opowiadam się niniejszym za dopuszczeniem mgr Mariusza Tomaszuka do dalszego etapu „procedury doktorskiej”.

Warszawa, dn. 13 marca 2023 roku